

Гиржева А.Н. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ОТРАСЛЕВОЙ СТРУКТУРЫ ПРОИЗВОДСТВА СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ

В статье раскрыты основные положения сущности отраслевой структуры производства в сельском хозяйстве. Обоснованы основные направления повышения эффективности сельскохозяйственного производства путем формирования рациональной отраслевой структуры производства. Определены основные методологические проблемы и дискуссионные положения формирования научных подходов к определению рациональной отраслевой структуры сельскохозяйственных предприятий и управления ею, а также обоснованные целесообразные пути их решения и устранения.

Ключевые слова: сельское хозяйство, аграрный рынок, отраслевая структура производства.

Girzheva O.M. THEORETICAL AND PRACTICAL ASPECTS OF IMPROVEMENT SECTORAL STRUCTURE OF FARM

The article reveals the essence of the main provisions of the sectoral structure of production in agriculture. The basic directions of increase of efficiency of agricultural production through the formation of rational industrial structure. The basic methodological problems and controversial provisions forming scientific approaches to determine a rational sectoral structure of agricultural enterprises and management and sound feasible solutions and elimination.

Keywords: agriculture, agrarian market, sectoral structure of production.

Дата надходження до редакції: 19.04.2015 р.

Рецензент: д.е.н., професор Красноручський О.О.

УДК [631.15:330.31]:339.1

ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОГО АГРАРНОГО ВИРОБНИЦТВА

Ю. О. Зайцев, к.е.н., доцент, Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Досліджено динаміку відтворення щодо форм господарювання в аграрному виробництві. Продемонстровано необхідність принципової корекції аграрної політики держави на основі результатів осмислення процесу та результатів трансформацій в аграрному секторі економіки України. Розглянуто об'єктивні передумови, тенденції та перспективи підвищення концентрації виробничого капіталу суб'єктами аграрного виробництва. Систематизовані імперативи розробки та імплементації стратегій розвитку суб'єктів аграрного сектору національної економіки.

Ключові слова: економіка, розвиток аграрне виробництво

Постановка проблеми. Досвід свідчить, що суспільно-економічні та політичні трансформації супроводжуються гострими кризовими явищами, загостренням політичної й соціально-економічної ситуації, що викликає необхідність глибокого їхнього вивчення. Слід зазначити, що ринкові трансформації в аграрному секторі мали руйнівні наслідки. Уже в 1999 р. спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної риси: обсяг виробництва валової продукції знизився у всіх категоріях господарств у два рази, а в сільськогосподарських підприємствах – в 3,5 рази. Абсолютні значення обсягів виробництва валової продукції в останні 2011-2013 роки, не дивлячись на певні позитивні тенденції, все ще не досягли рівня навіть 1990 р. У 2013 р. обсяг валової продукції сільськогосподарства все ще на 29 млрд. грн у постійних цінах 2010 року менший за обсяг 1990 р. [1]. Не спостерігалось особливо позитивних зрушень у розвитку АПК в подальші періоди. [1, 2].

Спад аграрного виробництва супроводжувався небажаними структурними зрушеннями. Якщо в 1990 р. на частку сільськогосподарських

підприємств доводилося 68,4 % загального обсягу виробництва валової продукції сільського господарства, то в 2012 р. – тільки 50,7 % [2, С. 37], і це за умови зміни у методології статистичних розрахунків, а саме включення до категорії підприємств більш широкого, ніж у 1990 р., кола суб'єктів економічних відносин, та застосування методів збору інформації про обсяги виробництва у господарствах населення, які, м'яко кажучи, викликають певні сумніви.

Істотні деформації мали місце й у галузевій структурі. Більшою мірою спад виробництва торкнувся галузей тваринництва: обсяг валової продукції за період 1990-2013 рр. знизився у всіх категоріях господарств у майже два рази, у тому числі в сільськогосподарських підприємствах – в 2,5 рази. В 1990 р. питома вага валової продукції тваринництва в загальному обсязі валової продукції сільського господарства в усіх категоріях господарств становила 48,5 %, а в 2013 р. – лише 30,5 %, у сільськогосподарських підприємствах, відповідно, — 40,7 та 24,7 % [1, С. 5].

Вказані структурні зрушення на фоні те-

перішнього вектора прагнень України до поглиблення інтеграції у світовий економічний простір залишають небагато шляхів розвитку товарної спеціалізації експорту та, відповідно, галузевої структури внутрішнього виробництва. Останнє обмежуватиме і розвиток експортного потенціалу аграрного сектора національної економіки, і імплементації інноваційно-інвестиційної моделі розвитку його суб'єктів. Фактично поглиблюватиметься монокультурна спеціалізація з галузевою деформацією внутрішнього виробництва в бік пріоритету рослинництва. Нажаль, такі обставини не сприятимуть ані стрімкому розвитку суб'єктів вітчизняного агровиробництва, ані вирішенню низки проблем, що лежать в соціальній площині, зокрема, в частині забезпечення зайнятості сільського населення та припинення його відтоку з сільських територій.

Все це актуалізує необхідність наукового обґрунтування та практичної імплементації нових принципів регулювання процесів розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки, які б дозволили адаптувати його діяльність до викликів сьогодення без погіршення стану суб'єктів, які складають економічний базис відтворення в сільськогосподарському виробництві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У перші роки ринкових трансформацій оформилися два принципово різні напрями реформування аграрного сектора економіки України. Один з них базувався на концепції еволюційного підходу до реформування колгоспів і радгоспів в організаційно-виробничій структурі ринкової орієнтації й збереженні великих розмірів сільськогосподарських підприємств [3-5]. Прихильники іншого напрямку обґрунтовували необхідність і доцільність широкомасштабного переходу до дрібних господарств населення [6]. Орієнтація на дрібнотоварне виробництво представлялася цим дослідникам неминучою для України в умовах того періоду, які характеризувалися збитковістю виробництва в сільськогосподарських підприємствах, кризою неплатежів, відсутністю в державі можливостей фінансування виробничих і соціальних програм і т.п. Цю точку зору не повною мірою розділяли провідні вчені економісти-аграрники. Вони вважали, що при визначенні стратегії реформування аграрного сектора необхідно враховувати як світовий, так і вітчизняний досвід, основні тенденції в розвитку аграрного виробництва.

Вказаним питанням приділили свої дослідження В.Я. Амбросов, І.Н. Лукінов, Л.В. Молдован, О.М. Онищенко, Б.І. Пасхавер, П.Т. Саблук, М.Ф. Соловійов, В.В. Юрчишин. В їх працях висвітлюються різні аспекти цієї складної та багатогранної проблеми. Втім, всі дослідники сходяться у висновках щодо необхідності опрацювання та імплементації в сфері державно-

го регулювання аграрного виробництва та аграрного ринку цілісної та комплексної доктрини розвитку аграрного сектора національної економіки, чого нажаль так і не було зроблено.

Цілі статті. Аналіз тенденцій розвитку аграрного сектора вітчизняної економіки в контексті викликів сьогодення та деформації пропорцій відтворювального процесу зумовлює необхідність критичного перегляду принципів здійснення регуляторних впливів на аграрне виробництво та аграрний ринок. Метою даної публікації є формалізація зазначених проблем, імперативів та обґрунтування необхідності корекції доктрини аграрної політики держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В 90-х роках минулого сторіччя аграрні реформи в Україні почали здійснюватися в умовах загальної економічної кризи. Вони супроводжувалися глибокими політичними й соціально-економічними змінами. Ринкові трансформації в економіці України, в цілому, та її аграрному секторі, зокрема, здійснювалися на початковому етапі вітчизняними реформаторами за західними моделями і рецептами. При цьому вказані моделі були фактично ідентичними для країн всього постсоціалістичного простору.

У початковий період здійснення реформ загальною тенденцією розвитку економіки було руйнування фінансово-кредитної системи, гіперінфляція, цінові деформації й нееквівалентність міжгалузевого товарного обміну, гострий дефіцит фінансових і матеріальних ресурсів, відсутність належного керування на всіх рівнях економіки держави. Не були чітко позначені кінцеві цілі й завдання ринкових трансформацій.

При цьому система цілей зарубіжних ідеологів реформування була більш ніж прозорою та зрозумілою. Для останніх найголовнішим було усунути в майбутньому Україну, як потужного конкурента на світовому агропродовольчому ринку, без залишення її економіці в перспективі будь-яких можливостей для виробництва конкурентоспроможної на ринках розвинутих країн продукції, крім сировинної. Мотивація ж вітчизняних реформаторів зводилася, передусім, до виконання політичного замовлення щодо знищення пропорційності та масштабної збалансованості вітчизняного аграрного виробництва, яке існувало на той час.

Замість формування багатуокладного аграрного сектора, удосконалення діючих колективних форм у країні цілеспрямовано здійснювалася державна політика примусового руйнування існуючих суб'єктів виробничої сфери. Замість того, щоб акцентувати увагу на еволюційному розвитку й удосконаленні всіх цих форм, вони розглядалися тільки в альтернативних варіантах, що й привело до структурних зрушень, які ми маємо на сьогоднішній день (табл. 1).

Обсяг та індекси валової продукції сільського господарства по категоріях суб'єктів сфери виробництва в Україні в 1990-2013 рр.*

Роки	Усі категорії господарств		Сільськогосподарські підприємства		Господарства населення	
	млрд. грн**	в % до 1990 р.	млрд. грн**	в % до 1990 р.	млрд. грн**	в % до 1990 р.
1990	282,8	100,0	199,2	100,0	83,6	100,0
1991	245,4	86,8	164,3	82,5	81,1	97,0
1992	225,1	79,6	137,8	69,2	87,3	104,4
1993	228,5	80,8	136,5	68,5	92,0	110,0
1994	190,8	67,5	107,8	54,1	83,0	99,2
1995	183,9	65,0	99,4	49,9	84,4	101,0
1996	166,4	58,9	79,4	39,9	87,0	104,0
1997	163,4	57,8	77,9	39,1	85,5	102,3
1998	147,7	52,2	64,9	32,6	82,8	99,1
1999	137,5	48,6	59,1	29,7	78,5	93,8
2000	151,0	53,4	58,0	29,1	93,0	111,3
2001	166,4	58,9	69,6	34,9	96,9	115,8
2002	168,4	59,6	67,9	34,1	100,6	120,3
2003	149,9	53,0	50,5	25,4	99,4	118,8
2004	179,4	63,5	72,0	36,1	107,4	128,5
2005	179,6	63,5	72,8	36,5	106,8	127,8
2006	184,1	65,1	78,8	39,6	105,3	125,9
2007	172,1	60,9	74,4	37,4	97,7	116,8
2008	201,6	71,3	101,5	50,9	100,1	119,7
2009	197,9	70,0	96,3	48,3	101,7	121,6
2010	194,9	68,9	94,1	47,2	100,8	120,6
2011	233,7	82,6	121,1	60,8	112,6	134,7
2012	223,3	79,0	113,1	56,8	110,2	131,8
2013	253,7	89,7	136,5	68,5	117,2	140,2

* за даними Державної служби статистики України [1]

** в постійних цінах 2010 р.

Уже в 1999 р. спад сільськогосподарського виробництва досяг критичної риси: обсяг виробництва валової продукції знизився у всіх категоріях господарств в 2 рази, а в сільськогосподарських підприємствах – в 3,5 рази. Абсолютне зниження обсягу виробництва валової продукції цього року досягло – 74,9 млрд. грн. При цьому в сільськогосподарських підприємствах це, зниження становило 73,4 млрд. грн, а в господарствах населення – 1,5 млрд. грн. Однак донедавна владні структури робили ставку саме на господарства населення, визначаючи ефективність реформування аграрного сектору підвищенням їх питомої ваги в загальному обсязі виробництва валової продукції. В 1990 р. питома вага господарств населення в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становила 30,6 %, а з 2000 р. до 2010 р. перевищувала 50 %. В 2011 році ситуація почала дуже повільно виправлятися і в 2013 році питома вага особистих господарств населення скоротилася до 46 % у структурі виробництва валової продукції сільського господарства.

Саме в цей період в аграрному виробництві України з'явилися та почали активно розвиватися інтегровані структури холдингового типу. Каталізатором цього процесу стала, з одного боку, надконцентрація фінансового капіталу суб'єктів сфери обігу сільськогосподарської продукції, реінвестування якого в сферу виробництва було цілком позитивним явищем, та доступ на внутрішній ринок держави зарубіжних інвестицій в аграрний сектор. Уже у 2012 р. серед двадцяти найбільших агрохолдингів середня площа угідь,

що припадає на кожну з цих структур, складала 147 тис. га. Лідерами за критерієм площі в обробітку є «Укрлендфармінг» (250 тис. га), ВАТ «Маріупольський комбінат імені Ілліча» (238 тис. га), Українська група компаній «Land West Company» (184 тис. га), Група підприємств ВАТ «Миронівський хлібопродукт» (180 тис. га), ТОВ «Астарта» (158 тис. га) [8]. При цьому з двадцяти найбільших агрохолдингів України одинадцять входять до складу зарубіжних структур або є суб'єктами, створеними за суттєвої участі зарубіжного капіталу.

Зважаючи на тенденції відтоку капіталу з держави при продовженні ведення на її території економічної діяльності власниками цього капіталу, досить часто утворення холдингової структури за рахунок іноземних інвестицій є ні чим іншим, як поверненням капіталу в оборот його власником через зарубіжних операторів фінансового ринку. Тому розглядати зазначені явища, як доказ «надзвичайної» інвестиційної привабливості вітчизняного аграрного виробництва неможливо. Втім, поява інтеграційних утворень навіть у такій гіпертрофованій формі у аграрному секторі економіки України має сприйматися як, в цілому, позитивне явище, регулюючий вплив на виникнення та розвиток якого має бути спрямований на усунення протиріч соціального, екологічного та ринково-конкурентного значення, адже, в будь-якому різі, холдингові структури є альтернативою превалюванню дрібнотоварного виробництва сільськогосподарської продукції, як «тупикового» напрямку розвитку аграрного сектору економіки України.

Глибокою проблемою інтенсивного розвитку агрохолдингів, як пріоритетної на сьогоднішній день форми організації агробізнесу залишається галузевий баланс в їх спеціалізації. Лише шість з двадцяти найбільших агрохолдингів розвивають тваринництво, як один з напрямів своєї спеціалізації. Зумовлене це, передусім, загальними тенденціями розвитку товарного виробництва в сільському господарстві держави.

Галузі тваринництва у своєму розвитку потрапили під вплив тих же факторів, що й сільське господарство в цілому. Визначальним було катастрофічне падіння споживчого попиту на продукцію тваринництва через зuboжіння основної маси населення. Це обумовило низькі ціни й збитковість виробництва та реалізації продукції. Руйнуючи на початку реформування великотварне виробництво, проблему збільшення виробництва продукції тваринництва сподівалися вирішити за рахунок господарств населення. Втім, реальна практика довела неефективність такого шляху розвитку. У минулому господарства населення відчували потужну підтримку з боку колгоспів і радгоспів. Це безперечно й не вимагає особливих коментарів.

Що стосується фермерських господарств, то в 2012 р. на їхню частку доводилося 11,4 % сільськогосподарських угідь і 13,1 % ріллі, однак їх питома вага в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства становив усього лише 6,3 % (в обсягах виробництва продукції рослинництва й тваринництва відповідно 8,6 і 1,7 %) [10]. Наведені вище показники відображають реальну інтенсивність і ефективність використання землі (вона майже у два рази нижче, чим у сільськогосподарських підприємствах). Через екстенсивний характер виробництва, дуже слабку технічну оснащеність

ці суб'єкти сфери виробництва значно уступають сільськогосподарським підприємствам по врожайності основних сільськогосподарських культур, до того ж мають деформовану галузеву структуру: в 2000-2012 рр. питома вага продукції тваринництва в загальному обсязі виробництва валової продукції сільського господарства коливалася в межах 7,2-17,0% [2].

Отже, без усунення галузевих деформацій побудувати раціональний виробничий тип і систему ведення сільського господарства неможливо.

Висновки й пропозиції. Негативні тенденції в розвитку аграрного сектору економіки обумовлені суб'єктивними причинами. В основу соціально-економічних та політичних трансформацій в нашій державі традиційно покладається стратегія руйнування. Забезпечення продовольчої безпеки країни й формування збалансованого ринку можливо тільки на основі відродження великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств із поступовим переходом їх до моделі розвитку інтенсивного типу з подальшим поглибленням агропромислової інтеграції, тобто із формуванням можливостей для створення більших розмірів доданої вартості всередині агропромислового виробництва держави та її внутрішнього ринку. Дві інші форми – фермерські господарства й господарства населення мають доповнювати процеси формування внутрішньої пропозиції продовольства продовольства. Успішний їхній розвиток можливий тільки за умови тісної кооперації й інтеграції з великими сільськогосподарськими підприємствами. Все це потребує критичного перегляду аграрної політики держави, яка не виконала дотепер свого цільового призначення.

Список використаної літератури:

1. Валова продукція сільського господарства України: [Статистичний збірник]. – К.: Державна служба статистики України, 2014. –21 с.
2. Сільське господарство України за 2012 рік : [Статистичний збірник] / За ред. Н.С. Власенко. — К.: Державна служба статистики України, 2013. –392 с.
3. Соловьев Н.Ф. Динамика воспроизводственного процесса в аграрном секторе экономики Украины в контексте рыночных трансформаций / Н.Ф. Соловьев // Вісник ХНАУ. –2008. –№7. – С.35-46.
4. Лукинов І. Продуктивні сили села – основа його відродження і прогресу: Вибрані праці: У 2-х кн. Кн.2. –К.: ННЦ ІАЕ, 2007. – 794с.
5. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України: [Наук.доп.] / За ред.Л.І.Лукінова та П.Т.Саблука // Економіка АПК. – 2000. – №8. – С.3-36.
6. Юрчишин В. Формування і системний розвиток новітньої державної аграрної політики / В. Юрчишин // Економіка України. –2007. –№10. –С.4-14.
7. Амбросов В. Я. Зібрання наукових праць. Т. 5 Економічні умови відтворення сучасних агроформувань. / В. Я. Амбросов. – Х.: ННЦ ІАЕ, 2010. – 477 с.
8. Топ-20 агрохолдингів України: [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://ukrapk.com/news/ua/top_20_agroholdingov_ukrainy.html — 05.08.2012.

Зайцев Ю.А. ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ ОТЕЧЕСТВЕННОГО АГРАРНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Исследована динамика воспроизводства относительно форм хозяйствования в аграрном производстве. Продемонстрирована необходимость принципиальной коррекции аграрной полити-

ки господарства на основі результатів осмислення процесу і результатів трансформацій в аграрному секторі економіки України. Розглянуті об'єктивні передумови, тенденції і перспективи підвищення концентрації виробничого капіталу суб'єктами аграрного виробництва. Систематизовані імперативи розробки і імплементації стратегій розвитку суб'єктів аграрного сектора національної економіки.

Ключеві слова: економіка, розвиток аграрного виробництва

Zaitsev Y.A. TRENDS AND PROSPECTS OF DOMESTIC AGRICULTURAL PRODUCTION

The dynamics of reproduction relatively to agricultural production is considered. The need for fundamental correction of agrarian policy of the state on the basis of understanding of the process and the results of the transformations in the agrarian sector of Ukraine are grounded. The objective conditions, trends and prospects of increasing the concentration of agricultural production capital subjects are considered. The imperatives of strategies for the development of agrarian sector subjects development and implementation are observed.

Keywords: economy, development of agricultural production

Дата надходження до редакції: 10.03.2015 р.

Рецензент: к.е.н., професор Жмайлов В.М.

УДК 336.76:332.025

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ РОСЛИННИЦТВА УКРАЇНИ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

Т. В. Соломатіна к.е.н., доцент,

В. М. Хромяк

Східноєвропейський національний університет ім. В.Даля

Проведено порівняльний аналіз стану галузі рослинництва у США та Україні. Визначено вартість типових основних засобів виробництва галузі рослинництва як фермерів США так і України. Надана оцінка напрямкам і рівню державної підтримки двох країн. Запропоновані пріоритетні напрямки державної підтримки вітчизняної галузі при нестачі бюджетних коштів на основі вивчення міжнародного досвіду.

Ключові слова: рослинництво, державна підтримка рослинництва, США, пріоритетні напрямки державної підтримки, вартість типових основних засобів виробництва

Постановка проблеми. У більшості країн світу рослинництво, як галузь сільського господарства, підтримується державою у напрямках та розмірах, обумовлених її потребами та фінансовими можливостями бюджету. Провідні країни з розвинутою економікою компенсують своїм товаровиробникам від 10 до 50% вартості виробленої рослинницької продукції, країни, що розвиваються – від 3 до 10%, а слаборозвинені – від 0 до 3%. І хоча під впливом ВТО рівень безпосередньої підтримки галузі у розвинених країнах поступово знижується, розрив між країнами залишається дуже суттєвим. Тому для України актуальним є питання визначення пріоритетних напрямків розподілу невеликої суми державної підтримки галузі для підтримання рівня конкурентоспроможності продукції рослинництва на зовнішніх ринках, беручи до уваги міжнародний досвід, насамперед, американський.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання підтримки державою галузі рослинництва в Україні регулюється Законом України «Про державну підтримку сільського господарства

України» [1] та іншими законодавчими актами, широко висвітлено в працях відомих вчених-аграрників П.Т.Саблука, М.Я. Дем'яненко, Л.Д.Тулуш, О.Д. Радченко, Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка, С.В.Майстро та інших [6,8,12,13,14], але деякі питання цієї багатоаспектної проблеми вимагають подальших поглиблених досліджень з метою удосконалення механізмів підтримки галузі за недостатніх можливостей бюджету.

Мета статті полягає у стислому порівняльному аналізі стану галузей рослинництва, напрямків державної підтримки та відповідних можливостей бюджетів США та України з метою встановлення коригувальних дій державної політики підтримки галузі рослинництва.

Виклад матеріалу. Як у США, так і в Україні рослинництво є однією з провідних галузей не тільки сільського господарства, а й в цілому економіки держави, тому що пов'язує з собою цілу низку супутніх галузей. Але в промислових США місце та стан галузі рослинництва значно відрізняється від аналогічних в Україні (табл.1).